

Javier Marías

Terwijl zij slapen

Alle verhalen

Uit het Spaans vertaald door
Aline Glastra van Loon

MEULENHOF

Het ontslag van Santiesteban

*Voor Juan Benet,
met vijftien jaar vertraging*

Misschien was het om een van die buitensporigheden waar het lot ons maar niet aan kan laten wennen, al houden ze nog zo lang aan; misschien omdat het lot, in een vlaag van achterdocht en behoedzaamheid, de hoedanigheden en eigenschappen van de nieuwe leraar enige tijd in twijfel trok en zich genoodzaakt zag zijn tussenkomst uit te stellen om niet het gevaar te lopen later de verdenking op zich te laden; of misschien, tot slot, omdat in deze zuidelijke landen zelfs de stoutmoedigste en onkwetsbaarste personen hun eigen overtuigingskracht wantrouwen, maar feit is dat de jonge Mr Lilburn pas de kans kreeg vast te stellen of er iets van waarheid school in de merkwaardige waarschuwingen die hem door zijn directe meerdere, Mr Bayo, en andere collega's waren gegeven enkele dagen nadat hij op het instituut aan het werk was gegaan, toen het schooljaar al voor een flink deel was verstreken en hij de tijd had gehad om de mogelijke betekenis ervan te vergeten of op zijn minst op de lange baan te schuiven. Hoe het ook zij, de jonge Mr Lilburn was een van die mensen die vroeg of laat, in de loop van hun tot op dat moment weinig stormachtige leven, zien dat hun carrière wordt kapotgemaakt en dat hun onwrikbare overtuigingen aan het wankelen worden gebracht, weerlegd en zelfs belachelijk worden gemaakt door een gebeurtenis van het soort dat ons hier bezighoudt. Het zou hem dus weinig hebben gebaat als hij geen enkele nacht was achtergebleven om het gebouw af te sluiten.

Lilburn, die het jaar daarvoor dertig was geworden, had er geen enkel bezwaar tegen gehad de baan aan te nemen die hem via Mr

Bayo door de directeur van het Instituto Británico in Madrid was aangeboden. Eigenlijk had hij eerder een zekere opluchting gevoeld en iets wat veel weg had van de heimelijke, onvolkomen en stille vreugde die in dergelijke omstandigheden alleen kan worden ervaren door mensen die weliswaar nooit ook maar zouden durven dromen van een functie die hun niet toekomt en dat van het begin af aan hebben erkend, maar die toch altijd verwachten dat ze hun positie zullen verbeteren, alsof dat de gewoonste zaak van de wereld is. En ofschoon zijn werk op het instituut op zich geen enkele verbetering inhield vergeleken met zijn vorige functie, noch op het financiële noch op het sociale vlak, was de jonge Lilburn, toen hij zijn handtekening plaatste onder het weinig conventionele contract dat Mr Bayo hem tijdens diens zomerse verblijf in Londen voorlegde, zich er terdege van bewust dat een periode van negen maanden in het buitenland weliswaar gelijkstond aan de uitnodiging om met capaciteiten en al in zijn geboortestad te worden vergeten en zijn gemakkelijke maar al te middelmatige baan aan de technische hogeschool in Noord-Londen te verliezen – wat overigens, zo meende hij, niet helemaal onvermijdelijk was –, maar ook de geenszins te versmaden mogelijkheid bood om in contact te komen met personen van hogere administratieve rang en – vooral – met gerenommeerde leden van het corps diplomatique. En de relaties, met bijvoorbeeld (en waarom niet?) een ambassadeur, hoe sporadisch en oppervlakkig ook, zouden hem zeer goed van pas kunnen komen in een toekomst die niet zo ver verwijderd hoefde te zijn. Dus half september maakte hij zich, met de onverschilligheid die kenmerkend is voor de gematigd ambitieuze mens, klaar om te vertrekken, beval een vervanger wiens kennis nog geringer was dan de zijne aan voor de baan die vrijkwam op de technische hogeschool, en meldde zich in Madrid, bereid hard te werken als dat nodig mocht zijn, de achting en het vertrouwen van zijn meerderen te winnen om wat hem dat in de toekomst zou kunnen opleveren, en zich niet te laten verleiden door de flexibiliteit van de Spaanse werktijden.

Algauw slaagde de jonge Lilburn erin zijn leven in dat vreemde

land te ordenen, en na enkele dagen van onzekerheid en betrekkelijke verwarring (de dagen die hij zich genoodzaakt zag door te brengen ten huize van de bejaarde Mr Bayo en diens echtgenote, in afwachting van het moment dat de huidige huurders een kleine gemeubileerde zolderverdieping aan de calle de Orellana vrijmaakten die Mr Turol, een andere Spaanse collega, per 1 oktober voor hem had besproken: de huurprijs was te hoog voor het budget van Lilburn, maar niet hoog als je bedacht dat het appartement in het centrum lag, heel dicht bij het instituut, wat een enorm voordeel was) stelde hij een nauwkeurig en – als dat voor het hele schooljaar mogelijk was – onveranderlijk dagprogramma op en slaagde er inderdaad in dat, ook al was het slechts tot maart, ongewijzigd vol te houden. Om klokslag zeven uur stond hij op en na thuis te hebben ontbeten en vluchtig de stof te hebben doorgenomen die hij van plan was die ochtend in elke les te behandelen, begaf hij zich naar het instituut. Tijdens de pauze praatte hij met Mr Bayo en Miss Ferris over het beklagenswaardige gebrek aan discipline van de Spaanse leerlingen, en tijdens de lunch herhaalde hij dezelfde opmerkingen tegen Mr Turol en Mr White. De stof voor de middaglessen nam hij door na het middagen, vervolgens gaf hij die lessen, waarbij hij ervoor zorgde zijn inspanningen beter te doseren dan 's morgens, en zodra die lessen waren geëindigd, verbleef hij van zes tot half acht in de bibliotheek, waar hij enkele boeken raadpleegde en de lessen voor de volgende dag voorbereidde. Daarna begaf hij zich naar het luxueuze huis van mevrouw de weduwe Giménez-Klein aan de calle Fortuny om een uur privéles Engels te geven aan haar achtjarige kleindochter (dit eenvoudige en goedbetaalde baantje had hij te danken aan Mr Bayo, zijn beschermheer), en ten slotte keerde hij om ongeveer half tien of iets later terug naar de Orellana, op tijd om het nieuws op de radio te horen: hoewel hij er in het begin vrijwel niets van begreep, was hij ervan overtuigd dat het de beste methode was om het Spaans correct te leren uitspreken. Vervolgens gebruikte hij een licht avondmaal, bestudeerde twee of drie hoofdstukken van een handboek Spaanse grammatica, leerde gehaast enorme lijsten

werkwoorden en zelfstandige naamwoorden uit zijn hoofd en ging om klokslag half twaalf naar bed. De lezer die de genoemde Madrileense straten kent en zich herinnert waar de gebouwen zich bevinden die door het instituut worden gebruikt, zal heel gemakkelijk kunnen vaststellen dat Lilburns leven niet anders dan methodisch en geordend kon zijn en dat zijn voeten aan het eind van de dag hoogstwaarschijnlijk niet meer dan tweeduizend stappen hadden gezet. Daarentegen waren zijn weekenden, met uitzondering van een enkele zaterdag waarop hij was uitgenodigd voor een diner of receptie die werd aangeboden aan medewerkers van Britse universiteiten die Madrid bezochten (en, bij één enkele gelegenheid, voor een cocktailparty op de ambassade), een mysterie voor zijn collega's en meerderen die, door zich uitsluitend te baseren op het weinig onthullende feit dat hij die dagen nooit de telefoon aannam, ervan uitgingen dat hij die benutte om korte uitstapjes te maken naar de steden die het dichtst bij de hoofdstad lagen. In werkelijkheid bracht de jonge Lilburn, althans tot januari of februari, de zaterdagen en zondagen klaarblijkelijk door in zijn appartement aan de Orellana, waar hij strijd leverde met de grillen en de onregelmatigheden van de Spaanse vervoeringen. En men kan gevoeglijk aannemen dat hij de kerstvakantie op dezelfde wijze doorbracht.

Derek Lilburn was een man met weinig fantasie, een platvloerse smaak en een onbetekenend verleden: als enig kind van een acteusechtpaar, middelmatige gelegenheidsartiesten die een zekere graad van populariteit (maar geen aanzien) hadden verworven tijdens de eerste jaren van de Tweede Wereldoorlog met een elizabethaans en jakobijns repertoire dat werken van Massinger, Beaumont & Fletcher en Heywood de Jonge omvatte, maar die werken van auteurs van een hoger niveau, zoals Marlowe, Webster of bijvoorbeeld Shakespeare, angstvallig meden, had hij van zijn ouders niets geërfd dat leek op wat vroeger roeping voor het toneel werd genoemd; hoewel men zich zou kunnen afvragen of de geest van zijn verwekkers ooit iets dergelijks had bezeten: toen na het einde van de oorlog de acteurs van naam, die dolgraag hun posities wil-

den terugkrijgen en snakten naar applaus, weer regelmatig en met elan op de planken verschenen, en toen de trage herstelwerkzaamheden, evenals de massale terugkeer van de soldaten, Londen tot een stad maakten die misschien niet zo benauwend maar wel op zijn minst minder comfortabel was dan tijdens de aanhoudende bombardementen, lieten de Lilburns blijkbaar zonder pijn in het hart de hoofdstad en hun beroep achter zich. Ze vestigden zich in Swansea en openden daar een kruidenierswinkel, waarschijnlijk met het geld dat ze gespaard hadden in de jaren gewijd aan de weinig verheffende en ondankbare kunst van het toneelspelen. Uit die roerige tijden waren alleen enkele aanplakbiljetten overgebleven die *Philaster* en *The Revenger's Tragedy* aankondigden, wat me, nu ik over hen spreek, ertoe heeft gebracht eerder aandacht te besteden aan hun uitstapjes naar het toneel dan aan hun ware aard van kooplieden: puur anekdote. In zijn jeugd kwam de jonge Lilburn niet in aanraking met teksten noch met eruditie, en men kan gevoeglijk aannemen dat hij het zelfs heeft moeten stellen zonder het enige wat die periode op de planken ongemerkt kon hebben achtergelaten bij de winkeliers uit Swansea: een hoogdravende, opschepperige of geaffecteerde manier van spreken tijdens gewone, alledaagse gesprekken.

Toen de jonge Derek net achttien was geworden, stelde de dood van zijn vader hem in staat de leiding van de zaak op zich te nemen en enkele maanden daarna was het overlijden van zijn moeder een goed voorwendsel om de winkel te verkopen, naar Londen te verhuizen en daar een hogere opleiding te volgen. Nadat hij die had afgerond, met het bedrieglijk glansrijke resultaat dat door ijver wordt bereikt, had hij – zonder tijdens dat korte intermezzo ook maar enigszins te twijfelen aan zijn roeping – enkele jaren lesgegeven aan staatsscholen, totdat hij in 1969, dankzij zijn oppervlakkige en zelfzuchtige vriendschap met een van de leraren, de baan aan de technische hogeschool kreeg die hij nu aan de kant had gezet voor een kort verblijf – dat bovendien, naar het zich liet aanzien, in een overgangperiode viel – in den vreemde.

Iedereen die daar vertoefd heeft, of het nu is als leraar, leerling

of alleen maar als trouwe bezoeker van de bibliotheek, is er terdege van op de hoogte dat de deuren van het instituut om precies negen uur worden gesloten (dat wil zeggen, een half uur na het eindigen van de laatste avondlessen). De verantwoordelijke persoon daarvoor is de portier, om hem maar op een conventionele manier te benoemen, aangezien zijn taken – en dit is weinig minder dan de norm op dit soort gemengde onderwijsinstellingen – vaak afwijken van de bezigheden die bij zijn functie horen en daarentegen veel weg hebben van die van bibliothecaris en pedel. Deze man moet in de gaten houden welke personen die niet in het gebouw thuishoren er in en uit gaan, gehoor geven aan allerhande bevelen, opdrachten of eisen van de docenten, borden schoonvegen die aan het einde van de dag door onachtzaamheid of vergeetachtigheid nog vol staan met cijfers, illustere namen en belangrijke data, ervoor zorgen dat niemand de bibliotheek verlaat met een boek zonder dat dit feit naar behoren is geregistreerd en, ten slotte – enkele onbelangrijke taken buiten beschouwing gelaten –, zich ervan verzekeren dat om vijf voor negen het hele gebouw verlaten is en, als dat het geval is, de deuren sluiten tot de volgende morgen. Fabián Jaunedes, de man die deze zware functie bekleedde toen de jonge Derek naar Madrid kwam, deed dit al ongeveer vierentwintig jaar met de perfectie van iemand die het beroep dat hij uitoefent bijna zelf heeft gecreëerd. Toen hij daarom begin maart nogal overhaast en met spoed moest worden opgenomen om aan staar te worden geopereerd en zich ten gevolge daarvan genoodzaakt zag zijn bezigheden te staken, althans gedurende zijn herstel (wat hoe dan ook onvolledig of gedeeltelijk zou zijn en in elk geval langer op zich zou laten wachten dan gewenst werd door de schoolleiding), raakte de gang van zaken binnen de school meer ontregeld dan men in principe zou verwachten. De directeur en Mr Bayo sloten de mogelijkheid om een vervanger aan te stellen vrijwel onmiddellijk uit, want enerzijds, dachten ze, zouden ze moeilijk op korte termijn iemand kunnen vinden die over goede referenties beschikte en bereid was de verplichting aan te gaan voor niet langer dan de resterende maanden van het leerjaar

om daarna, misschien, op zijn beurt te worden vervangen (en hoewel ze niet veel vertrouwen hadden in het spoedige herstel van de oude portier, meenden ze dat het aanbieden van de vrijgekomen baan voor een periode langer dan vijf maanden zou betekenen dat ze definitief afzagen van Fabiáns diensten, wat een onbehoorlijke geste zou zijn tegenover iemand die zo trouw was geweest en hun zoveel jaren goede diensten had bewezen). En anderzijds meenden ze, met dat talent of die troebele behoefte die mensen van een zekere leeftijd of met een traag voorstellingsvermogen hebben om de onbelangrijkste opzeggingen of concessies te verwarren met werkelijk epische zaken, dat gezien de onverwachte tegenval-ler, die zij eerder als tegenspoed zouden hebben bestempeld, een kleine opoffering van de zijde van alle leraren niet te veel was ge-vraagd: ze konden de diverse taken van de afwezige portier heel goed onderling verdelen en daarmee tevens hun belangeloze toe-wijding aan de school laten zien. De bibliothecaresse kreeg tot taak te controleren of er geen onbekenden door de hoofdingang binnenkwamen, want die kon ze op haar vaste plaats heel goed in de gaten houden; Miss Ferris moest de aankondigingen en oproep-en op de borden bij de ingang bijhouden en ervoor zorgen dat er niet te veel bleven hangen; Mr Turol moest om de zoveel uur de toestand van de toiletten en de verwarming inspecteren; de lera-ren die hun lessen om half negen beëindigden werd dringend aan-geraden niet te vergeten voor hun vertrek een van de leerlingen het bord schoon te laten vegen; en ten slotte werd er een eerlijk rooster opgesteld voor de leden van het personeel aan wie geen specifieke taak was opgedragen: er moest altijd iemand in het ge-bouw blijven tot negen uur 's avonds om vast te stellen dat alles in orde was, om vervolgens de deuren op slot te doen. En hoewel dat een zware tegenslag betekende voor het rigide tijdschema van Lil-burn, zat er niets anders voor hem op dan met ingang van maart elke vrijdag tot negen uur, het verplichte tijdstip, in de bibliotheek te blijven, zijn afspraak met de kleine Giménez-Klein niet na te komen en met zijn meerderen en collega's een bijdrage te leveren aan het goede functioneren van het instituut.

De eerste vrijdag dat hij die plicht moest vervullen bracht Mr Bayo, op dezelfde achteloze toon die ertoe geleid had dat Lilburn, toen hij op het instituut aan de slag ging, zich bevreemd had afgevraagd of die man met zijn serieuze uiterlijk en zijn onberispelijke gedrag in staat zou zijn tot extravagancies, hem opnieuw de waarschuwing in herinnering die destijds een gevoel van onrust bij hem had teweeggebracht: ‘U weet al,’ zei hij tegen hem in de pauze, ‘dat u zich vanavond niet druk moet maken om het spook. Ik meen dat ik het u destijds al oppervlakkig heb uitgelegd, maar ik zeg het nog maar eens voor het geval u het vergeten bent, aangezien u aan de beurt bent om de wacht te houden en u wellicht zou schrikken van de geluiden die meneer Santiesteban maakt. Om kwart voor negen zult u plotseling een deur horen opengaan, vervolgens klinken er zeven voetstappen en, na een korte stilte, acht voetstappen. Daarna zal de deur worden gesloten, overigens met minder lawaai. Schrik niet en besteed er geen aandacht aan. Het is iets wat al ik weet niet hoe lang gebeurt, uiteraard reeds sinds de tijd voordat het instituut in dit gebouw was gevestigd. Het heeft dus niets met ons te maken en u zult zich kunnen voorstellen dat we er helemaal aan gewend zijn, zeker de arme Fabián, die over het algemeen de enige was die het hoorde. Het enige wat ik u verzoek, aangezien u tot maandag de sleutels in uw bezit hebt en die dag dus de degene zult zijn die de deuren opent, is niet te vergeten de ontslagbrief van het prikbord af te halen, dat precies tegenover mijn werkkamer hangt. Doe dat alstublieft direct nadat u bent binnengekomen. Hoewel iedereen op de hoogte is van het bestaan van meneer Santiesteban (dat wordt, geloof me, voor niemand verzwegen en er is ook niemand die zich stoort aan zijn – overigens zeer discrete – aanwezigheid of erdoor van slag raakt), zorgen we er niettemin voor dat hij zich niet op een overduidelijke manier mengt in het leven van de leerlingen, kinderen die gevoeliger zijn dan wij voor dit soort onverklaarbare gebeurtenissen. Vergeet dus alstublieft niet het papier te verwijderen en het gewoon in de dichtstbijzijnde prullenmand te gooien, dat spreekt vanzelf. Stelt u zich eens voor dat we ze bewaarden! Dan hadden we lang-

zamerhand een kamer vol. Als ik eraan denk! Wat een waanzin! Avond na avond, op hetzelfde uur, dezelfde tekst; precies dezelfde, zonder een woord of een lettergreep te veranderen! Dat is echt wat je noemt doorzettingsvermogen, vindt u niet?’

De jonge Lilburn zei niets terug en beperkte zich tot een hoofdknik.

Maar tegen het invallen van de duisternis, toen hij in de bibliotheek proefwerken zat na te kijken in afwachting van het tijdstip waarop hij het gebouw kon afsluiten en naar huis kon gaan, hoorde hij inderdaad dat er woest een deur werd opengerukt waardoor de ruiten rinkelden, dat er daarna een paar stevige, gedecideerde – om niet te zeggen woedende – voetstappen klonken, gevolgd door een paar seconden stilte en weer een aantal voetstappen, nu kalmer, en dat dezelfde deur (naar verondersteld mocht worden) ten slotte zachtjes dichtging. Hij keek op de klok aan een van de wanden van het vertrek waar hij zich bevond en zag dat het veertien minuten voor negen was. Eerder geërgerd dan verbaasd of verschrikt stond hij op en verliet de bibliotheek. In de hal bleef hij staan en hield zich enkele ogenblikken stil, in afwachting van nieuwe geluiden, maar er was niets te horen. Toen inspecteerde hij het gebouw om te zien of er een leerling of grappenmaker was achtergebleven die hij, meer dan iets anders, wel eens even zou laten zien hoe nutteloos een dergelijke kwajongensstreek was, maar hij trof niemand aan. Het sloeg negen uur en hij besloot weg te gaan zonder verder over de kwestie na te denken; maar toen hij al op het punt stond te vertrekken, herinnerde hij zich de opmerking – die wellicht het meest zijn aandacht had getrokken – die Mr Bayo tegen hem had gemaakt: hij ging de trap op naar de eerste verdieping en liep naar het prikbord dat in de gang tegenover de werkkamer van zijn meerdere hing. Het enige wat hij daar zag was een al door iedereen gelezen, met vier punaises vastgezetste aankondiging van een lezingencyclus over George Darley en andere, minder belangrijke romantische dichters, die vanaf april gegeven zou worden door een gastdocent van het Brasenose College. Er was absoluut niets wat op een ontslagbrief leek. Rustiger en ook tevren-